

*Między wieloznacznością
a uprecyzjowaniem pojęcia „dyskurs”.
Miejsce tekstu w germanistycznych
ujęciach dyskursu*

ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ

(Rzeszów)

1. Czy wieloznaczność terminu *dyskurs* może być problemem?

W germanistycznych pracach językoznawczych wielokrotnie wskazuje się krytycznie na wieloznaczność terminu *dyskurs*; mówi się wręcz, że jest to słowo modne nie tylko w lingwistyce. Niektórzy badacze podają przykłady obrazujące szerokie rozumienie dyskursu, dochodząc do rekordowo dużej liczby kontekstów użycia tego terminu w samej tylko lingwistyce (np. Busch 2007: 141 i n.). Przedstawiając szerokie ujęcie dyskursu, A. Busch odnotowuje aż 16 sposobów rozumienia interesującego nas terminu, a tym samym możliwości ujmowania zjawisk określonych tym mianem. Ten fakt wieloznaczności jest dla badaczy sporym wyzwaniem. Koniecznością wręcz jest precyzyjne określenie w każdej pracy, jak rozumie się w niej wymieniony termin, co oczywiście nie ogranicza się jedynie do samej definicji, lecz związane jest z koncepcją metodologiczną i sposobem przeprowadzania analiz konkretnych dyskursów. We wspomnianym artykule Buscha dotyczącym metodologii badań w odniesieniu do lingwistycznego ujęcia dyskursu znajdujemy uwagi o szerokim i wąskim rozumieniu dyskursu. Busch zauważa równocześnie, że na jednym z sympozjów odbywających się w Kassel, sprofilowanym na problematykę dyskursu, dyskutowano o obu ujęciach, nie omijając przy tym kontrowersyjnych kwestii. Konclu-

dując, stwierdzono, że wąskie rozumienie dyskursu można zaakceptować jedynie w odniesieniu do określonych kierunków badań, większość dyskutujących opowiedziała się za szerokim pojęciem dyskursu (por. Busch 2007: 142)¹. Głosy we wspomnianej dyskusji obrazują dobrze sytuację w lingwistyce dyskursu; widać też wyraźnie, że ta kwestia stanowi istotny problem nie tylko terminologiczny. Jest on coraz częściej dostrzegany i z czasem również rozwiązywany na użytek poszczególnych prac. Stanowisko M. Klemma (2002: 151) odnosi się wprawdzie do pojęcia tekstu, ale doskonale obrazuje poruszany tu problem – wydaje się wypowiedzią, którą można określić jako metodę złotego środka: im bardziej nieprecyzyjne jest pojęcie tekstu odnoszące się do tekstu w ogóle, tym bardziej precyzyjnie trzeba go określić dla celów konkretnych badań. Pewną deklarację jednoznaczności i precyzji w użyciu terminu *dyskurs* wymusiła już w językoznawstwie germanistycznym praktyka badawcza; w odniesieniu do niektórych sposobów rozumienia tego terminu można zdecydowanie powiedzieć, że ich frekwencja staje się z czasem rzadsza. Uprawnione jest więc przypuszczenie, że czynnik diachroniczny będzie odgrywał coraz większą rolę. Równocześnie w językoznawstwie germanistycznym coraz bardziej widoczna staje się tendencja do uprecyzyjnienia terminu *dyskurs* oraz odnoszących się do niego metod badawczych. W interesującym nas kręgu badawczym można, posługując się uogólnieniem, wyodrębnić cztery podstawowe sposoby rozumienia dyskursu:

- 1) konkretne użycie języka, funkcjonowanie języka w naturalnym kontekście
- 2) rozmowa, dialog, konwersacja
- 3) tekst
- 4) splot, sieć, zbiór tekstów lub wypowiedzi (zob. Miller 2010: 58).

Trzeba równocześnie stwierdzić, że *dyskurs* jako *konkretne użycie języka* jest pojęciem bardzo ogólnym, natomiast *dyskurs* jako *rozmowa, dialog czy konwersacja* należy do domeny analizy konwersacyjnej. Coraz rzadziej używa się natomiast pojęcia *dyskurs* w rozumieniu *tekst*, natomiast czwarty zakres użycia wysuwa się zdecydowanie na pierwszy plan. Dyskurs to więc najczęściej zespół wypowiedzi/tekstów powiązanych ze sobą tematycznie. Takie wspólne odniesienie do tematu w definiowaniu dyskursu znajdujemy zarówno u badaczy powołujących się na M. Foucaulta (np. Busse, Teubert 1994: 14), jak i u tych,

¹ Podobnie wypowiadał się S. Gajda w czasie dyskusji na konferencji „Kultura a styl” zorganizowanej przez Komisję Stylistyczną Komitetu Językoznawstwa PAN oraz Zakład Stylistyki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego we wrześniu 2012 r. w Izbicku koło Opola.

którzy reprezentują przede wszystkim perspektywę lingwistyczną (np. Adamzik 2001c: 254). Omawiając krytycznie inne kierunki dyskursu, w których uwidacznia się wyraźny wpływ Foucaulta, też mamy na myśli dyskurs jako zespół tekstów, jednak jawi się on tu przede wszystkim jako manifestacja wiedzy i władzy, odzwierciedlenie zbiorowej mentalności; jego związek z tekstem będzie przedmiotem rozważań w rozdz. 3.

Dyskurs rozumiemy tu jako zespół/zbiór powiązanych ze sobą tekstów, które mają wspólny temat, a odniesienia między nimi wykraczają poza relacje intertekstualne². Dyskurs to swoisty dialog tekstów, którego dialogowość musi zostać odkryta przez odbiorcę i analizującego. Nawiązujemy więc do rozumienia dyskursu jako dialogu, jednak nie w dosłownym znaczeniu, ale w nawiązaniu do etymologii słowa *dyskurs* oraz jego interpretacji. Dyskurs w sensie analitycznym to korpus tekstów konstruowany każdorazowo przez badacza zgodnie z celem analizy³. Dodać jednak należy, że jego dobór zależy od przyjętych wcześniej kryteriów. Dyskursywność to cecha tekstów będących częścią jednego lub większej liczby dyskursów. Prezentowane tu ujęcie dyskursu nawiązuje do prac K. Adamzik (2001a, 2001b), W. Heinemanna (2005) oraz fragmentarycznie do prac innych badaczy (zob. Bluhm i in. 2000), przede wszystkim jednak językoznawców, którzy do dyskursu podchodzą z perspektywy lingwistyki tekstu⁴. W tym miejscu warto zaznaczyć, że w językoznawstwie germanistycznym mówi się o lingwistyce dyskursu jako dyscyplinie cząstkowej analizy dyskursu, badającej przede wszystkim językową manifestację dyskursu⁵ (zob. Spitzmüller 2010: 57).

Charakteryzując germanistyczną lingwistykę dyskursu, trzeba zaznaczyć, że nawiązuje ona w dużym stopniu do myśli Foucaulta, choć odwołania do niej nie są jednakowo wyraźne w poszczególnych kierunkach (por. Bluhm i in. 2000). Równocześnie pojawiają się literaturze podejścia krytyczne zarówno w odnie-

² Już sam fakt, że teksty danego dyskursu dotyczą tego samego tematu, sugeruje ich wzajemne odniesienie.

³ Jest to jeden z możliwych sposobów ujmowania dyskursu jako korpusu tekstów (por. Busse, Teubert 1994: 14).

⁴ W. Heinemann (2011) reprezentuje podejście pragmatyczno-komunikacyjne, zaznaczając, że podstawą każdego dyskursu są związki tematyczno-pragmatyczne, a nie tylko związki opierające się na wiedzy, leżące u podstaw prac związanych z myślą M. Foucaulta. Heinemann podkreśla aspekt działaniowy, który uwidacznia się w tekstach danego dyskursu poprzez działanie podmiotów, dodaje też równocześnie, że jest on obecny również wtedy, gdy lingwista dokonuje wyboru tekstów danego dyskursu odnoszących się do siebie wzajemnie i czyni je przedmiotem swych badań.

⁵ Więcej o statusie lingwistyki dyskursu zob. Spitzmüller, Warnke 2011.

sieniu do samej myśli Foucaulta, jak również do tak zdecydowanego przejmowania jej w lingwistyce dyskursu. W krytyce podkreśla się przede wszystkim, że Foucault nie stworzył spójnej teorii i że umniejsza on rolę podmiotu (np. Heinemann 2011).

Jak już zaznaczono, prezentowany w tym artykule punkt widzenia można określić jako zorientowany tekstologicznie, co nie znaczy, że ujęcia opierające się na myśli Foucaulta zostaną w nim całkowicie odrzucone.

2. Tekst a dyskurs⁶

W większości prac germanistycznych dotyczących różnych koncepcji dyskursu pojawia się odniesienie do tekstu, badania nad dyskursem traktuje się jako poszerzenie lingwistyki tekstu, dyskurs natomiast jako wielkość ponadtekstową. Jak słusznie jednak zaznaczają J. Spitzmüller, I. Warnke (2011: 116–117), wpisanie dyskursu w szereg jednostek (języka), od morfemu do tekstu, nie odpowiada ujęciu dyskursu inspirowanemu przez myśl M. Foucaulta⁷.

Reprezentowany w niniejszej pracy punkt widzenia nie neguje transtekstualnego wymiaru dyskursu, nie traktujemy tu dyskursu jako ogniwa wyżej wymienionego szeregu, nie ma to jednak bezpośredniego związku z nawiązaniem do myśli Foucaulta, lecz z relacją tekst–dyskurs. W odniesieniu do zarysowanej problematyki konieczne wydaje się postawienie pytania o status obu płaszczyzn, płaszczyzny tekstu i dyskursu. Nie kwestionując ujęcia ewolucyjnego pojawiającego się w wielu pracach, a więc ujmowania lingwistyki dyskursu jako rozwinięcia lingwistyki tekstu, trzeba zaznaczyć, że etap rozwoju od tekstu do dyskursu nie stanowi prostego poszerzenia zainteresowań badawczych jedynie o bardziej kompleksową płaszczyznę i że nie jest prostą analogią przejścia od zdania do tekstu, a więc od tekstu do dyskursu. Wynika to z natury obu obiektów badawczych. Podczas gdy tekst jest kompleksową jednostką komunikacji językowej, dyskurs stanowi inną, nową jakość, ponieważ najczęściej jest tworem konstruowanym przez badaczy. Wydarzenie/wydarzenia rozgrywające się w życiu społecznym/politycznym, które stają się punktem wyjścia do powstania dyskursu, przedstawia się w tekstach powiązanych tematycznie, z których anali-

⁶ W tym rozdziale przedstawiam swoje rozważania z wcześniejszego artykułu: *Na ścieżkach wieloznaczności, na drodze do precyzji. Germanistyczne ujęcia dyskursu – spojrzenia krytyczne* (Bilut-Homplewicz 2012).

⁷ Warto tu zaznaczyć, że Warnke dokonał rewizji swojego stanowiska; w swym artykule z 2008 r. umiejscowił bowiem dyskurs właśnie w tym szeregu. Już sam tekst jest oczywiście czymś więcej niż jego ogniwo, ponieważ nie można go rozpatrywać jedynie jako zjawiska systemu językowego (Warnke 2008).

zujący je badacz konstruuje dyskurs, wyznaczając mu konkretne ramy czasowe. W wyjątkowych przypadkach dyskurs ten może pokrywać się w jakiejś konstelacji medialnej (np. teksty ukazujące się *online* przedstawiające określone wydarzenie) z dyskursem poddanym analizie, obejmującym cały dyskurs w wybranym medium, gdy np. o jakimś wydarzeniu dyskursywnym jest mowa tylko przez jakiś krótki czas. Jest jednak sprawą oczywistą, że badacz wprawdzie może uwzględnić w analizach wszystkie dostępne teksty należące do określonego dyskursu w interesującym go medium, jednak w innych mediach dyskurs na ten sam temat może być prezentowany w szerszym przedziale czasowym oraz zawierać znacznie większą liczbę tekstów i w związku z tym nie może zostać w całości objęty analizą, nawet przez grupę badaczy, ze względu na zbyt duży nakład pracy badawczej. Najczęściej więc trzeba podjąć decyzję o ograniczeniu jego rozmiarów. Istotna tu jest również jeszcze jedna kwestia: pozornie zakończony dyskurs obejmujący ważny społecznie temat może zostać po jakimś czasie podjęty na nowo, gdy pojawią się ku temu odpowiednie warunki, które sprawią, że problematyka w nim prezentowana zyska na aktualności. Czasem nawet dyskursy sprzed lat mogą powracać, jako że pojawiające się w bieżącym życiu społecznym wydarzenia wiążą się z wydarzeniami poprzedzającymi je.

Należy tu zwrócić uwagę na charakterystyczny rys lingwistyki dyskursu nawiązującej do myśli M. Foucaulta – poświęca ona uwagę dyskursom zaangażowanym w sprawy społeczne określonej zbiorowości, a dyskursy na kontrowersyjne i dyskusyjne tematy odgrywają w niej główną rolę. Postulujemy tu jednak również badania, które uwzględniają nie tylko „spektakularne” dyskursy, a więc dyskursy eksponujące takie tematy, jak np. problemy rasizmu, uprzedzeń, przerywania ciąży, lecz także inne, związane ze sferą komunikacji oficjalnej (dyskursy w instytucjach), poruszające bardziej neutralne tematy życia społecznego, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części artykułu.

Wróćmy jednak do relacji tekst–dyskurs. Jak już wspomniano, między tekstem a dyskursem istnieje zasadnicza różnica manifestująca się w **odmiennym sposobie występowania na płaszczyźnie komunikacji**. Bardzo trafnie ujmuje ją O. Stenschke (2002: 118) – w nawiązaniu do S. Wichtera (1999) – podnosząc najistotniejszy aspekt w interesującym nas tu zakresie. Mówi o kryterium całkowitej uchwytności (*vollständige Erfassbarkeit*), określając ją jako linię oddzielającą tekst od dyskursu. O. Stenschke dobitnie wskazuje na różnicę między tekstem a dyskursem: „Podczas gdy teksty dają się uchwycić (w sensie wizualnym lub akustycznym), z dyskursami sprawa ma się inaczej.” (Stenschke 2002:

114). To lapidarne stwierdzenie jest fundamentalne, ponieważ obie wielkości – tekst i dyskurs – przedstawia z jednej strony w formie dychotomii na osi obiektów badawczych, z drugiej zaś wynikające z niego przeciwstawienie tekstu i dyskursu nie prowadzi w żadnym razie do „degradacji” tekstu jako przedmiotu badań⁸. Wręcz przeciwnie, ponieważ oba obiekty tak różnią się swą naturą, ich badanie w ramach lingwistyki tekstu i lingwistyki dyskursu z uwzględnieniem różnych perspektyw jest jak najbardziej zasadne, wręcz nieodzowne. Teksty występują jako naturalne obiekty w rzeczywistości komunikacyjnej, natomiast dyskursy rozumiane jako korpusy tekstów to konstrukcje poszczególnych badaczy. Takie ujęcie wynika z najczęstszej praktyki germanistycznej analizy dyskursu. Celem szerszego rozumienia dyskursu powinno ono jednak zostać częściowo zmodyfikowane. Skoro dyskursywność to cecha wszystkich tekstów, w takim razie w praktyce badawczej powinno się poświęcać uwagę nie tylko tym dyskursom, w których dochodzi do głosu zaangażowanie społeczne lub polityczne, co zdecydowanie przeważa w badaniach, ponieważ germanistyczna analiza dyskursu, jak już kilkakrotnie zaznaczono, czerpie inspiracje przede wszystkim z dzieł M. Foucaulta, a dla niego zakotwiczenie społeczne dyskursu jest sprawą podstawową. W myśl tego co pisze W. Heinemann (2005: 25), dyskursywność należy pojmować jednak znacznie szerzej, a więc odnosić ją do wszystkich tekstów, co implikuje przeorientowanie myślenia o dyskursie. Dyskursywność dotyczyłaby więc relacji między tekstami z różnych dziedzin życia, również życia codziennego. Według Heinemanna partnerzy wymieniający ze sobą listy czy maile tworzą najprostsze dyskursy codzienne. Równocześnie należy jednak zaznaczyć, że badacz ten wyraźnie postuluje oddzielenie dyskursów związanych z życiem codziennym od dyskursów istotnych dla życia społecznego. Problem ten jest w każdym razie wart przedyskutowania.

3. Ile tekstu w dyskursie? Ile lingwistyki tekstu w badaniach nad dyskursem?

W poprzednim rozdziale zarysowana została relacja tekst–dyskurs. Jak już powiedziano, w różnych kierunkach badań germanistycznych nad dyskursem pod-

⁸ W lingwistyce germanistycznej pojawiło się spektakularne pytanie, czy lingwistyka dyskursu ma zastąpić lingwistikę tekstu, zob. rozprawy I. Warnke (2002) oraz W. Heinemanna (2005) o kontrowersyjnych tytułach *Adieu Text / bienvenue Diskurs? Über Sinn und Zweck einer poststrukturalistischen Entgrenzung des Textbegriff* oraz *Textlinguistik versus Diskurslinguistik?*

kreśla się jego związek z tekstem oraz z lingwistyką tekstu. Tutaj chcemy natomiast postawić pytanie, na ile badania tekstologiczne są lub mogą stać się inspiracją dla lingwistyki dyskursu.

Najpierw zajmiemy się kwestią, jakie miejsce sam tekst jako obiekt badawczy zajmuje w badaniach nad dyskursem. Nie będziemy tu dokładnie omawiać poszczególnych szkół/grup badawczych⁹ ani kierunków, które nie stanowią oczywiście monolitu, zwrócimy tylko uwagę na kilka z nich.

Zacznijmy od krytycznej analizy dyskursu, według której teksty mówione i pisane tworzą sieć tematycznie ze sobą związanych tekstów zarówno w aspekcie synchronicznym, jak i diachronicznym. Analizuje się w nich, mówiąc ogólnie, formę i treść konkretnych tekstów lub wypowiedzi na dany temat, badając odniesienia dyskursywne wykraczające poza granice zdania (por. Bluhm i in. 2000: 4). Fakt, że tekst jest obligatoryjnym składnikiem dyskursu, nie budzi wątpliwości. Również sam temat jako fundamentalna wielkość w lingwistyce tekstu stanowi tu kryterium konstruowania dyskursu. Nasycenie krytycznej analizy dyskursu myślą Foucaulta oraz poświęcanie uwagi dyskursom zaangażowanym społecznie sprawia jednak, że w omawianym tu kierunku chodzi nie tyle o badanie powiązanych ze sobą tematycznie tekstów jako takich, co o specyficzne rozumienie dyskursu jako formy praktyki społecznej, „która nie tylko zawiera refleksje na temat relacji społecznych, ale również je konstytuuje i organizuje” (Bluhm i in. 2000: 4). Krytyczna analiza dyskursu uważa za swój cel powiązanie teorii dyskursu i analizy empirycznej z praktycznym działaniem zmieniającym społeczeństwo.

Szkoła z Duisburga bada dyskursy zaangażowane w aktualne tematy polityczne i ich funkcję legitymizującą władzę w społeczeństwie obywatelsko-kapitalistycznym. Jej czołowy przedstawiciel S. Jäger zauważa, że teksty ujmuje się tu mniej jako „produkty działań indywidualnych, a bardziej jako fragmenty dyskursu o charakterze ponadindywidualnym i społeczno-historycznym [...], tzn. jako *fragmenty dyskursu* odnoszące się do procesów społecznych, które mogą je stabilizować lub też powodować ich zmianę [...]” (Bluhm i in. 2000: 5).

⁹ W pracy J. Spitzmüllera (2010: 53) czytamy, że tradycyjne granice między poszczególnymi szkołami/grupami zajmującymi się lingwistyką dyskursu już się zatarły. To stwierdzenie wydaje się jednak w odniesieniu do tak młodej dyscypliny niezupełnie uprawnione. To prawda, że pojedynczy badacze stosują w swych założeniach teoretycznych oraz w samych analizach konglomerat różnych metod, niektórzy z nich tworzą kompleksowe modele, jak np. Warnke, Spitzmüller (2008) (por. też Spitzmüller 2010), którzy opowiadają się za wielopoziomą analizą dyskursu. W wersji polskiej dostępny jest artykuł na ten temat autorstwa Warnkego i Spitzmüllera (2009).

W omawianej tu szkole, czy też grupie roboczej, pojęcie wiedzy odgrywa kluczową rolę, znowu chodzi więc o bardzo wyraźne nawiązanie do Foucaulta.

Wprawdzie również w kognitywnie zorientowanej lingwistyce tekstu, np. w ujęciu G. Antosa (1997), jest mowa o tekstach jako formach konstytuowania się, organizacji i archiwizowania wiedzy, jednak rozumienie wiedzy jest oczywiście inne w (krytycznej) analizie dyskursu i w lingwistyce tekstu zorientowanej kognitywnie. W tej ostatniej chodzi o różne rodzaje specyficznych zasobów wiedzy relewantnej dla tworzenia i odbioru tekstów, wyróżnianych np. przez Heinemanna, Viehwegera (1991, por. Antos 1997: 53): wiedza językowa, wiedza encyklopedyczna względnie rzeczowa, wiedza interakcyjna, wiedza illokucyjna, wiedza dotycząca ogólnych norm komunikacyjnych, wiedza metakomunikatywna, wiedza o globalnych strukturach tekstowych. Antos wykazuje, że „teksty są samodzielnymi formami będącymi zarówno wynikiem, jak też podstawą ewolucji wiedzy społecznej na bazie języka” (Antos 1997: 54). W tekstach takich, jak opisy, sprawozdania, argumentacje, wiedza nie tylko jest reprodukowana, ale przede wszystkim tworzy się ją (Antos 1997: 55).

W koncepcji Jägera, który, jak już zaznaczono, w dużym stopniu odnosi się do Foucaulta, wiedza w dyskursach nierozzerwalnie związana jest z władzą:

Dyskursy sprawują władzę jako „nośniki” aktualnej „wiedzy”; one same są czynnikami władzy, wyzwalamy sposoby zachowań i inne dyskursy. W ten sposób przyczyniają się do strukturyzacji relacji władzy w społeczeństwie. (Jäger 2005: 56)

Tu właśnie tkwi zasadnicza różnica między rozumieniem zasobów wiedzy w lingwistyce tekstu zorientowanej kognitywnie a lingwistyką dyskursu inspirowaną przez myśl Foucaulta. To właśnie dyskursy są według Jägera „nośnikami” obowiązującej wiedzy i determinują działania jednostki, krytyczna analiza dyskursu zaś ma badać i ewentualnie podawać w wątpliwość tę wiedzę oraz instytucje odpowiadające za nią (por. Jäger 2004: 129, Jäger 2005: 68).

Wielu badaczy krytycznie odnosiło się do umniejszania roli podmiotu u Foucaulta, np. Heinemann stwierdzał: „Praktyki dyskursywne rozumiane są jako nieosobowe fundamentalne, a jednak zmienne struktury, które oddziałują na jednostki, tak że w końcu mówiącemu/podmiotowi przypada jedynie podrzędne znaczenie” (Heinemann 2011: 37). Kontynuując zauważał, że dyskursy emancypują się w stosunku do podmiotów, że nawet wytwarzają i strukturyzują nową rzeczywistość.

Krytykę dotyczącą roli podmiotu w ujęciu Foucaulta i w konsekwencji tego w analizie dyskursu Jäger uważa za nieuzasadnioną (Jäger 2005: 57). Wprawdzie w swej interpretacji dotyczącej myśli Foucaulta nie kwestionuje on istnienia podmiotu, ale pozycja podmiotu zostaje jednoznacznie zdegradowana, gdy mówi, że dyskursy określają rzeczywistość i kształtują ją, oczywiście tylko poprzez działające podmioty (Jäger 2005: 58).

Badania w ramach analizy dyskursu prowadzone przez grupę z Heidelbergu/Mannheim (Busse, Hermanns, Teubert) dotyczą tzw. semantyki historycznej i nawiązują do dyskusji o historii pojęć (por. Bluhm i in. 2000: 7). Różnica w odniesieniu do programu innych grup badawczych polega na tym, że w centrum zainteresowań znajduje się semantyka dyskursu, a nawiązania do Foucaulta są raczej luźne w tym sensie, że nie chodzi tu o tak zdecydowaną krytykę ideologiczną, lecz przede wszystkim o „wgląd w czynniki i procesy zbiorowej historii pojęć” (Konedring 2009: 164).

Teubert (zob. Bluhm i in. 2000: 8) rozumie dyskurs jako korpus tekstów powiązanych ze sobą tematycznie, wykazujących relacje intertekstualne. Za dużą zasługę Bussego, Hermannsa i Teuberta należy uznać pierwsze wyodrębnienie rodzajów korpusu tekstów wchodzących w skład dyskursu. Rozróżnia się tzw. korpus konkretny (*konkretes Korpus*) poddawany analizie, korpus fikcyjny (*imaginäres Korpus*) obejmujący wszystkie wypowiedzi na dany temat oraz korpus wirtualny (*virtuelles Korpus*). Ten ostatni tworzą wszystkie teksty z korpusu fikcyjnego, które w danym okresie dostępne są dla badacza (zob. Konedring 2009: 165). Należy jednak – z perspektywy analizy dyskursu w ogóle – podkreślić, że dla analizującego oczywiście korpus konkretny odgrywa zasadniczą rolę.

W odniesieniu do doboru tekstów Busse mówi o tekstach wiodących (*Leittexte*) oraz bazowych (*Basistexte*), które są dla dyskursu relewantne; chodzi tu o teksty będące często punktem odniesienia (nawiązania eksplicytne lub przeformułowanie wypowiedzi) (Bluhme i in. 2000: 8).

Autorzy syntetycznego, wielokrotnie już w tym rozdziale cytowanego artykułu o różnych szkołach i grupach badawczych zajmujących się dyskursem zauważają, że grupa z Heidelbergu/Mannheim ograniczała się w praktyce do badania pojęć wiodących lub słów kluczowych i przyporządkowywała je do zestawu pojęć, rzadziej natomiast przeprowadzała analizy figur semantycznych.

Charakteryzując badania grupy z Düsseldorfu, należy podkreślić, że zajmowała się ona m.in. tzw. *pojęciami kontrowersyjnymi* (*kontroverse Begriffe*) i rozwijała badania zapoczątkowane przez Bussego i Teuberta ich programem

lingwistycznej analizie dyskursu z 1994 r. Wengeler (2010: 78) pisze, że w swej semantyce historycznej D. Busse uwzględnia interesy i intencje aktorów (podmiotów działających) – w każdym pojedynczym akcie komunikacyjnym konstytuuje się znaczenie, a tym samym rzeczywistość. Wypowiedzi działających są jednak tak mocno zdeterminowane społecznie, że nie ma tu miejsca na swobodę podmiotu. O historycznej semantyce dyskursu uprawianej przez Bussego M. Wengeler wypowiada się w kwestii podmiotu w sposób następujący: „Działający podmiot nie jest wolny w swych wypowiedziach, ale wpleciony w kontekst społeczny i kulturowo-historyczny, który współdeterminuje to, co jest możliwe do powiedzenia i co konkretnie powiedziano” (Wengeler 2010: 78). Zauważa on nawet, że dyskurs można traktować jako *quasi*-podmiot mówienia.

Sam Wengeler jako przedstawiciel grupy z Düsseldorfu rozumie dyskurs jako splot związanych ze sobą tematycznie wypowiedzi, znajdujących się w wielu tekstach danego korpusu. Należy tu podkreślić, że wprawdzie do analiz włącza się korpusy tekstowe, nie bada się jednak tekstów jako całości, lecz pola metafor, wzorce argumentacyjne czy też toposy (Wengeler 2010: 76). Tak więc korpus jest niezbędny, by dotrzeć do tych elementów i zjawisk; chodzi o ich występowanie w tekstach, trudno tu jednak mówić o badaniach zorientowanych tekstologicznie.

Celem badawczym szkoły/grupy z Düsseldorfu jest uprecyzyzowanie i operacjonalizacja pojęcia *dyskurs* z perspektywy lingwistycznej (zob. Bluhm i in. 2000: 9). Program rozwoju lingwistycznej analizie dyskursu postulowany przez Bussego i Teuberta w 1994 r., podjęty przez Junga zaowocował opracowaniem tzw. modelu kostki (*Würfelmodell*), na podstawie którego autor podzielił dyskursy, wyodrębniając: zakres komunikacji, dyskursy cząstkowe i gatunki tekstu (Bluhm i in. 2000: 10).

U Junga tekst, w porównaniu z badaniami grupy z Heidelbergu/Mannheim, traci na znaczeniu, ponieważ chodzi tu nie o korpus składający się z tekstów, lecz z wypowiedzi¹⁰, co znajduje odzwierciedlenie w definicji dyskursu: „całość relacji między powiązаныmi tematycznie kompleksami wypowiedzi” (cyt. za: Bluhm i in. 2000: 10). Bluhm i in. (2000: 10) podkreślają, że tekst w tej koncepcji w praktyce badawczej spełnia funkcję kontekstualizacji wypowiedzi i nie musi być analizowany całościowo. Jest to właściwie oczywiste, bo przy obser-

¹⁰ Terminy *korpus złożony z wypowiedzi* i *powiązanie wypowiedzi* są tutaj często używanymi określeniami.

nych korpusach taka analiza nie jest możliwa, nawet gdy uczestniczy w niej grupa badawcza. Czymś innym jest jednak szczegółowe zajmowanie się całością poszczególnych tekstów danego dyskursu, a czymś innym stosowanie metod badawczych, dla których inspiracją jest instrumentarium lingwistyki tekstu, co wydaje się tu oczywiste ze względu na tradycję badawczą (od lingwistyki tekstu do lingwistyki dyskursu), o czym będzie mowa w następnej części artykułu.

Wspomniana grupa badawcza koncentruje się więc najczęściej na analizie wybranych słów, dominują tu tzw. *pojęcia kontrowersyjne*; przedmiotem jej zainteresowań są słowa kluczowe, metafory i analiza argumentacji. Punktem wyjścia jest założenie, że inwentarz leksykalny, a szczególnie metafory i słowa kluczowe obrazują świadomość zbiorową, zbiorowe myślenie i sądy wyrażane w zbiorowości (Bluhm i in. 2000: 10). W tym kierunku, który związany jest ściśle z historią polityczną i mentalnością zbiorową, teksty są więc nośnikami historii, która się w nich manifestuje.

Jak więc wyraźnie widać, w poszczególnych szkołach/grupach badawczych uwidaczniają się różnice w koncepcjach teoretycznych, metodach badawczych oraz w recepcji myśli Foucaulta. Teksty są w nich bez wątpienia elementem konstytuującym dyskurs w sensie korpusu, tzn. materialnymi nośnikami treści dyskursywnych, treści manifestujących się w dyskursie. Jak już zaznaczono, odniesienie do tekstu jest w poszczególnych szkołach i podejściach też niejednolite, w niektórych koncepcjach mówi się nie o tekstach, ale o wypowiedziach.

4. Lingwistyka dyskursu zorientowana tekstologicznie – kilka propozycji

Dokonana w poprzedniej części artykułu charakterystyka poszczególnych podejść badawczych ukazuje z jednej strony ich różnorodność, z drugiej zaś ich mocne zakotwiczenie w myśli Foucaulta. Skoro jednak lingwistykę dyskursu określa się często jako rozwinięcie lingwistyki tekstu, zasadne wydaje się tu postawienie pytania, jaki wkład może wnieść lingwistyka tekstu do rozwoju lingwistyki dyskursu oprócz tego, że – mówiąc zapewne w sposób nieco uproszczony – jej obiektem badawczym są wybrane zjawiska językowe występujące w poszczególnych tekstach dyskursu.

Niektórzy tekstolodzy postulują wprawdzie odniesienie do dyskursu w badaniach tekstologicznych, nie reprezentują oni jednak dominującego w germani-

stycznej lingwistyce dyskursu podejścia nasyconego lub wręcz przesyconego myślą Foucaulta, a co za tym idzie przede wszystkim problematyką społeczną i/lub polityczną i interpretacjami filozoficznymi¹¹, ale punkt widzenia tekstologiczny (por. np. Adamzik 2001a, 2001b lub Heinemann 2003, 2005, 2011). Adamzik podejmuje próbę uchwycenia relacji w różnych konglomeratach tekstowych, takich jak sieci tekstów, pola rodzajów tekstów, konglomeraty rodzajów tekstów¹² (*Textsorten im Verbund*). Jej droga od tekstu do dyskursu, a właściwie bardziej do różnych konglomeratów tekstowych, wśród których dyskurs stanowi jeden z nich, prowadzi poprzez rodzaje tekstów. Adamzik wychodzi od krytycznego spojrzenia na lingwistykę rodzajów tekstów i postuluje badanie tekstów w ich wzajemnym powiązaniu. W swych rozważaniach dociera do tekstologii kontrastywnej i badań nad dyskursem, w obrębie których rodzaje tekstów należy według niej ujmować, zajmując się relacjami między nimi w różnych kulturach. Heinemann (2005) natomiast rozważa relację tekst–dyskurs; dyskursywność uznaje za cechę tekstu, przedstawia krytycznie stan badań nad dyskursem (Heinemann: 2011), proponuje kilka kroków metodycznych opartych na podstawach tekstologicznych (2005: 26 i n.) oraz formułuje dezyderaty (2011: 60 i n.). Punkt wyjścia analizy stanowi dla badacza jakiś uzasadniony powód, by podjąć określony temat w dyskursie, którego zakres sam musi ustalić. Tekst wyjściowy lub bazowy tego dyskursu to tekst, na którym koncentruje się analizujący, a temat dyskursu odgrywa główną rolę. Badacz wybiera jednak w następnym kroku pozostałe teksty lub grupy tekstów związanych z tym tematem. Tekst bazowy poddany zostaje szczegółowej analizie tekstologicznej z uwzględnieniem struktury globalnej oraz koherencji. W przypadku tekstów poprzedzających (*Vor-Texte*) analiza ma obejmować jedynie wybrane części istotne dla rozwinięcia tematów cząstkowych; na szczególne podkreślenie zasługują tu intratekstualne i intertekstualne relacje koherencji (zob. Heinemann 2005: 27 i n.). Heinemann podkreśla, że badanie tych tekstów zawsze powinno uwzględniać ich zanurzenie w kontekstach historyczno-sytuacyjnych. W syntezie dochodzi do głosu całość dyskursu jako instancja integracyjna dla zjawisk znajdujących się na różnych płaszczyznach języka. Badacz stwierdza, że synte-

¹¹ Również dla lingwistyki dyskursu zorientowanej tekstologicznie dyskursy odnoszące się do ważnych tematów społecznych mogą być oczywiście interesującym materiałem badawczym.

¹² Używamy tu określenia *rodzaje tekstów* zamiast powszechnie stosowanego terminu *gatunki tekstów*, ponieważ w badaniach germanistycznych bada się przede wszystkim teksty użytkowe, teksty literackie zaś pozostawia literaturoznawcom (zob. np. Heinemann 2000: 515).

za dotycząca jednostek cząstkowych dyskursu może dostarczyć dodatkowych wniosków w odniesieniu do tekstu bazowego.

W innych rozprawach Heinemann (2013, w druku) zajmuje się też dyskursami prawniczymi, sugerując w ten sposób, że nie tylko dyskursy ukazujące zaangażowanie społeczne, w których dominują kontrowersje i ścieranie się poglądów, odgrywają istotną rolę.

Prace wymienionych badaczy pokazują, że dyskurs można ujmować nie tylko z pozycji badań nawiązujących w dużym stopniu do myśli Foucaulta. W tym miejscu chcemy zastanowić się nad kilkoma propozycjami badania dyskursów z perspektywy tekstologicznej, wyrażając przekonanie, że dyskursywność jest rzeczywistą cechą tekstu (zob. Bilut-Homplewicz w druku).

1. Lingwistykę dyskursu zorientowaną tekstologicznie rozumiemy tu jako kierunek o charakterze ewolucyjnym. Już w 1991 r. Heinemann, Viehweger (1991) mówili o postulacie poszerzenia (*Erweiterungspostulat*), który dotyczył tekstu. Chodziło w nim o to, by nie traktować tekstu jedynie jako struktury gramatycznej, lecz również jako jednostkę semantyczno-tematyczną, jako instrument działania językowego oraz jako zjawisko uwarunkowane kognitywnie. Spojrzenie na tekst jako na element dyskursu to przeniesienie tego postulatu na relację tekst–dyskurs. Należy podkreślić, że tak rozumiana lingwistyka dyskursu nie jest jednak jedynie prostym poszerzeniem lingwistyki tekstu o nową płaszczyznę, lecz że stanowi ona jakościowo nowy wymiar.

2. Fundamentalne pytanie w tym kontekście dotyczy rozumienia dyskursu w lingwistyce dyskursu zorientowanej tekstologicznie. Jak już podkreślano, dyskursy analizowane w podejściach wykazujących wyraźne odniesienie do Foucaulta zawierają istotne, często kontrowersyjne problemy (np. dyskurs rasistowski, dyskurs na temat uprzedzeń lub uciekinierów), a koncepcje wiedzy i władzy są w nich kluczowe. Gdy jednak dyskurs rozumiemy jako powiązane ze sobą zbiory tekstów o wspólnym temacie, oznacza to, że interesująca nas lingwistyka dyskursu zorientowana tekstologicznie powinna intensywniej zająć się dyskursami konstytutywnymi dla poszczególnych zakresów komunikacji. W zależności od zakresu komunikacji występowanie / sposób istnienia w niej dyskursu jest mniej lub bardziej zdeterminowany. W przypadku dyskursów w instytucjach poszczególne teksty są obligatoryjne i wykazują ustaloną sekwencyjność. Badanie takich dyskursów w tym podejściu lingwistyki dyskursu można traktować jako poszerzenie lingwistyki tekstów fachowych (*Fachtextlinguistik*), do-

brze rozwiniętej w badaniach germanistycznych. Poszczególne teksty tworzące daną klasę są ze sobą ściśle powiązane.

3. Za istotne uważam ustosunkowanie się do germanistycznych badań nad dyskursem opartych na myśli Foucaulta. Dystans czasowy, jaki nas dzieli od powstania prac filozofa i socjologa, tak ważnego dla badań germanistycznych, jest pozytywnym czynnikiem, pomagającym krytycznie spojrzeć na jego wpływ na lingwistykę dyskursu¹³. Przejęcie pewnych impulsów pochodzących z jego dzieł może być cenne również dla lingwistyki dyskursu zorientowanej tekstologicznie, różnica między tym kierunkiem a innymi, scharakteryzowanymi powyżej, polega jednak na tym, że inspiracje te traktujemy tu selektywnie i nie determinują one podejścia, o którym jest mowa. Muszą one zostać wzbogacone o nowe aspekty, zgodne z badaniami lingwistyki tekstu. Tak więc Heinemann stwierdza:

Również dla dyskursów (rozumianych jako rezultaty działań komunikacji społecznej jednostek) należy zażądać zasadniczego społeczno-pragmatycznego ukierunkowania oraz **pragmatyczno-komunikacyjnej adekwatności** jako podstawowego kryterium opisu wszystkich zjawisk dyskursywnych. (Heinemann 2011: 61)

W postulacie Heinemanna widać wyraźnie, że podmiotom przypisuje się zupełnie inną rolę niż w pracach nawiązujących do Foucaulta.

Działania językowe jednostek nie dokonują się w oderwaniu od struktur społecznych, kształtowane są one wprawdzie przez te struktury, ale istnieje zawsze pewien margines swobody, by na te struktury również wpływać. Lingwistyka dyskursu zorientowana tekstologicznie interesuje się właśnie szczególnie językowymi manifestacjami działań językowych podmiotów. W mediach o różnych orientacjach dochodzi do głosu wiele perspektyw, a sam lingwista zajmujący się opisem dyskursu również jest aktywnie działającym podmiotem, który w pewnym sensie konstytuuje dyskurs, najpierw wybierając jego zakres i temat, później zaś korpus na podstawie wcześniej ustalonych kryteriów, a następnie interpretując go.

4. Podstawowy problem dotyczy specyficznego wkładu lingwistyki tekstu do rozwoju lingwistyki dyskursu zorientowanej tekstologicznie. Jakie kategorie i aspekty należy tu uwzględnić? Odpowiedź wynika już w dużym stopniu z samego rozumienia dyskursu prezentowanego w tym podejściu. W centrum anali-

¹³ Zob. np. Heinemann (2011), który wskazuje na głosy krytyczne i sam czyni również uwagi krytyczne oraz Wengeler (2010), który odpiera krytykę dotyczącą pozycji podmiotu.

zy powinny bez wątpienia znaleźć się zakres tematyczny dyskursu oraz relacje intertekstualne.

Badając sposób realizacji dyskursywności, należy zadać pytanie odnoszące się do kwestii tematycznej w konkretnych tekstach danego dyskursu; istotne jest, co zostało zaakcentowane, a czego w porównaniu z innymi tekstami tego samego dyskursu zupełnie nie wzięto pod uwagę.

Nawiązując do kroków analizy zaproponowanych przez W. Heinemanna (2005), o których to krokach była już wcześniej mowa, uważamy za konieczne podkreślenie również specyficznych cech danego dyskursu w porównaniu z innymi dyskursami, tzn. aspektów dyskursu ważnych z perspektywy tekstologicznej, stanowiących o tym, co w nim szczególne.

Poszczególne teksty dyskursu mogą znajdować się ze sobą w różnych relacjach intertekstualnych, a więc nawiązywać do siebie poprzez cytaty, dygresje, komentarze itd. Klein (2000) używa terminu *intertekstualność* również w odniesieniu do relacji funkcjonalnych między rodzajami tekstów, mając na myśli tzw. intertekstualność rodzajów tekstu. Gęstość relacji odnoszenia się tekstów dyskursu do innych tekstów ukazuje też tematy cząstkowe i perspektywy ich formułowania. To, co dla danego dyskursu jako całości jest kluczowe, często pojawia się w formie relacji eksplicytnych. Z drugiej jednak strony, to, co nie zostało wyrażone eksplicytnie, a jedynie zasygnalizowane, jest dla lingwisty analizującego dyskurs ważnym wskaźnikiem, jak traktuje się poszczególne tematy cząstkowe w dyskursie; ominięcie jakiegoś tematu cząstkowego lub jedynie jego wymienienie najczęściej ma też swe powody. Rodzaj tych relacji i ich charakterystyka stanowią ważne pole badań w analizie konkretnego dyskursu i ukazują to, co charakterystyczne dla jego konstytucji. Ponieważ dyskursy mogą wchodzić w relacje również z innymi dyskursami, częstsze lub rzadsze występowanie takich odniesień można uznać za specyficzną cechę danego dyskursu.

W odniesieniu do intertekstualności trzeba w tym kontekście zauważyć, że otwiera się tu dla badacza dyskursu o orientacji tekstologicznej nowa możliwość, polegająca na charakteryzowaniu rodzajów tekstu jako elementów dyskursu. Badania rodzajów tekstów w kontekście powiązań między nimi – tzw. szeregi rodzajów tekstów (*Textsortenreihen*), konglomeraty tekstów (*Textsorten im Verbund*) – zostały dopiero zainicjowane przez nielicznych lingwistów. Poświęcenie uwagi konkretnym dyskursom i konstytuującym je rodzajom tekstów może stać się punktem wyjścia do uchwycenia związków między różnymi rodzajami tekstów w szerszym kontekście dyskursywnym. W tym sensie można

mówić o perspektywach rozwojowych w zakresie genologii lingwistycznej. K. Adamzik (2001a: 15) dostrzega w badaniu rodzajów tekstów i w ich powiązaniach funkcjonalnych możliwość ożywienia genologii. Trzeba tu dla wyjaśnienia dodać, że w germanistycznej genologii lingwistycznej zajmowano się przede wszystkim tekstami użytkowymi, a więc tekstami w dużym stopniu o standardowej strukturze (*Kwestie gatunku i komunikacji społecznej...* 2001). Ważne są ponadto aspekty medialne. Analiza dyskursów cząstkowych¹⁴ na ten sam temat może przynieść różniące się od siebie wyniki. Interesujące dla badacza jest zapewne ukształtowanie takich dyskursów cząstkowych z uwzględnieniem szerokiej gamy mediów i orientacji, po których można by się spodziewać dużej polaryzacji w ujęciu tematu. Niekoniecznie musi tu chodzić o jakies wyjątkowe elementy danego dyskursu, ale przede wszystkim o konstelacje jego podstawowych kategorii. Porównanie z innymi dyskursami mogłoby przynieść nowe wyniki, ale oczywiście wchodzi ono w grę przede wszystkim wówczas, gdy analizy podejmie się zespół badawczy.

Specyfika danego dyskursu może uwidaczniać się jednak również w realizacji jakiejś cechy relewantnej tylko dla pewnych dyskursów. Można tu wspomnieć chociażby o takich dyskursach, w których nawiązanie do jakiegoś wątku historycznego jest bardzo ważne dla współczesnego przedstawienia tematu. W tym przypadku badania diachroniczne są oczywiście uzasadnione, podczas gdy w odniesieniu do innych dyskursów nie są one w tym stopniu relewantne. Innym przykładem może być dyskurs, w którym elementy wizualne lub akustyczne przyczyniają się do tworzenia dyskursywności. Ich splatanie się z całością komunikatu staje się szczególnym wyzwaniem dla badacza. W naszkicowanym tu kontekście bardzo słuszne wydaje się uwzględnienie uwagi Adamzik (2001a: 18), która opowiada się za połączeniem metody indukcyjnej i dedukcyjnej¹⁵. Chodzi o to, że poszczególne dyskursy ze względu na specyficzne ukształtowanie w nich środków językowych i kontekstu pozajęzykowego bardziej niż inne zachęcają do badania określonych zjawisk, ponieważ „sensowny dobór płaszczyzn opisu oraz sposób ukształtowania występujących w nich cech charakterystycznych zależy jest od opisywanego obiektu” (Adamzik 2001a: 17). Zjawiska tekstologiczne istotne w poszczególnych tekstach dyskursu, ich konstelacja i specyfika składają się na to, co charakterystyczne w dyskursie.

¹⁴ Mam tu na myśli dyskursy na ten sam temat pojawiające się w różnych mediach.

¹⁵ Uwagi Adamzik odnoszą się wprawdzie do rodzajów tekstów, ale analogia jest tu łatwo dostrzegalna.

Dla przyszłości lingwistyki dyskursu badania kontrastywne obejmujące dyskursy w różnych kulturach i społecznościach wydają się stanowić jeden z ważniejszych obszarów jej badań, szczególnie z perspektywy filologii obcych. Tekstologia kontrastywna, która zajmuje się rodzajami tekstów w różnych społecznościach językowych (krajach), jako sam pomysł stanowi dobry punkt wyjścia. W analizie dyskursu podejście kontrastywne ukazuje, w jaki sposób jakieś wydarzenie lub proces przedstawia się / kreuje się w różnych krajach / społecznościach językowych / społeczeństwach, jakie wydarzenia i problemy w nich dominują i dlatego pojawiają się w dyskursach. W polskiej germanistyce podejmuje się pierwsze próby kontrastywnych badań nad dyskursem; oprócz artykułów i rozpraw są w przygotowaniu również monografie na ten temat¹⁶.

5. W podsumowaniu trzeba podkreślić, że lingwistyka dyskursu zorientowana tekstologicznie jest podejściem, dla którego wspólny temat jest podstawowym kryterium odnoszącym się do tekstów danego dyskursu¹⁷. Wyraźniejsze włączenie instrumentarium lingwistyki tekstu do badań nad dyskursem jest o tyle uzasadnione, że dyskursywność jako zjawisko występuje autentycznie w komunikacji językowej i manifestuje się na płaszczyźnie powiązań międzytekstowych. Musi ona wprawdzie dopiero zostać odkryta i przeanalizowana przez badacza dyskursu, który go „konstruuje”¹⁸, ale nie ma powodu, by to kwestionować, gdy analizujący kieruje się dobrze uzasadnionymi kryteriami. Powiązania dyskursywne zachodzące między tekstami, wykraczające poza granice intertekstualności, są wystarczającym argumentem, by dyskurs uczynić w tym kontekście obiektem badawczym.

W niniejszym artykule zostały jedynie ogólnie zasygnalizowane podstawowe tezy i zadania lingwistyki dyskursu zorientowanej tekstologicznie. Sporo jest ważnych problemów wymagających dalszej dyskusji. Należy do nich m.in. problem dyskursywności jako cecha wszystkich tekstów, a także przedyskutowanie różnic między intertekstualnością a dyskursywnością (zob. np. Warnke 2002). Dla analiz korpusowych konieczna jest dalsza refleksja dotycząca korpusów tekstowych składających się na dyskurs.

Również typologię dyskursów można uznać za jedno z następnych zadań. Nie chodzi tutaj o wyodrębnienie uniwersalnych typów dyskursów – obie-

¹⁶ Myślę tu nie tylko o pracach zorientowanych tekstologicznie. W 2011 ukazała się monografia W. Czachura na temat dyskursywnego obrazu świata w niemieckich i polskich mediach.

¹⁷ Jak wspomniano już w rozdz. 1, kryterium to przyjmują również badacze w innych podejściach.

¹⁸ Dyskursy w instytucjach mają inny status, o czym już była mowa we wcześniejszych rozważaniach.

cującym polem badawczym wydaje się badanie dyskursów w określonych zakresach komunikacji (w instytucjach). Przyszłościowe są jednak przede wszystkim badania dotyczące relacji między różnymi formami powiązań tekstowych, takich jak: sieci tekstów, pola tekstów, konglomeraty tekstów czy wreszcie dyskurs, a także perspektywa kontrastywna.

Literatura

- Adamzik K., 2001a, *Die Zukunft der Textsortenlinguistik. Textsortennetze, Textsortenfelder, Textsorten im Verbund. – Zur Kulturspezifität von Textsorten*, Hrsg. U. Fix, S. Habscheid, J. Klein, Tübingen.
- Adamzik K., 2001b, *Grundfragen einer kontrastiven Textologie. – Kontrastive Textologie. Untersuchungen zur deutschen und französischen Sprach – und Literaturwissenschaft*, Hrsg. K. Adamzik, Tübingen.
- Adamzik K., 2001c, *Sprache: Wege zum Verstehen*, Tübingen und Basel.
- Antos G., 1997, *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik. – Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Hrsg. G. Antos, H. Tietz, Tübingen.
- Bilut-Homplewicz Z., 2012, *Na ścieżkach wieloznaczności, na drodze do precyzji. Germanistyczne ujęcia dyskursu – spojrzenia krytyczne*, „Lingwistyka Stosowana”, 5, s. 9–18.
- Bilut-Homplewicz Z., Gedanken und Thesen zur textlinguistisch geprägten germanistischen Diskurslinguistik, w druku.
- Bluhm C., Dreissler D., Scharloth J., Stukenbrock, A., 2000, *Linguistische Diskursanalyse: Überblick, Probleme, Perspektiven*, „Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht”, 88, s. 3–19.
- Busch A., 2007, *Der Diskurs: ein linguistischer Proteus und seine Erfassung – Methodologie und empirische Güterkriterien für die Erfassung von Diskursen und ihrer lexikalischen Inventare. – Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, Hrsg. I. H. Warnke, Berlin–New York.
- Busse D., Teubert W., 1994, *Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. – Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*, Hrsg. D. Busse, F. Hermanns, W. Teubert, Opladen.
- Czachur W., 2011, *Diskursive Weltbilder im Kontrast. Linguistische Konzeption und Methode der kontrastiven Diskursanalyse deutscher und polnischer Medien*, Wrocław.
- Heinemann W., 2000, *Textsorte – Textmuster – Texttyp. – Text- und Gesprächslinguistik. Bd. 1: Textlinguistik*, Hrsg. G. Antos, K. Brinker, W. Heinemann, S. F. Sager, Berlin–New York.

- Heinemann W., 2003, *Texte in Verwaltungsdiskursen – Schriftliche und mündliche Kommunikation. Begriffe – Methoden – Analysen. – Festschrift zum 65. Geburtstag von Klaus Brinker*, Hrsg. J. Hagemann, S. Sager, Tübingen.
- Heinemann W., 2005, *Textlinguistik versus Diskurslinguistik? – Moderne deutsche Texte. Beiträge der Internationalen Germanistenkonferenz Rzeszów 2004*, Hrsg. M. Wierzbicka, M. Sieradzka, J. Homa, Frankfurt/M. (polski przekład: *Lingwistyka tekstu kontra lingwistyka dyskursu? – Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała, Wrocław 2009).
- Heinemann W., 2011, *Diskursanalyse in der Kontroverse*, „tekst i dyskurs – text und diskurs”, 4, s. 31–67 (polski przekład: *Kontrowersje wokół analizy dyskursu*, „Stylistyka” 2012, XXI, s. 287–318).
- Heinemann W., *Diskurse in der Rechtskommunikation?*, w druku.
- Heinemann W., Viehweger D., 1991, *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen.
- Jäger S., 2004, *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*, Münster.
- Jäger S., 2005, *Diskurs als „Fluß von Wissen durch die Zeit”. Ein transdisziplinäres politisches Konzept*, „Aptum”, 1, s. 52–72.
- Klein J., 2000, *Intertextualität, Geltungsmodus, Texthandlungsmuster. Drei vernachlässigte Kategorien der Textsortenforschung – exemplifiziert an politischen und medialen Textsorten. – Textsorten, Analysen und Reflexionen*, Hrsg. K. Adamzik, Tübingen.
- Klemm M., *Wie hältst Du mit dem Textbegriff? Pragmatische Antworten auf eine Gretchenfrage der (Text-)Linguistik. – Brauchen wir einen neuen Textbegriff?*, Hrsg. U. Fix, K. Adamzik, G. Antos, M. Klemm, Frankfurt Main.
- Konedring K.-P., 2009, *Diskurslinguistik – eine neue linguistische Teildisziplin. – Sprache*, Hrsg. E. Felder, Heidelberg.
- Kwestie gatunku i komunikacji społecznej z perspektywy polskiej, niemieckiej i francuskiej tekstologii*, 2011. – *Gatunki mowy i ich ewolucja. Gatunek a komunikacja społeczna*, t. IV, red. D. Ostaszewska przy współdziałaniu Joanny Przykłek, Katowice, s. 515–552 (wypowiedzi Z. Bilut-Homplewicz w dyskusji panelowej).
- Miller D., 2010, *Foucault po niemiecku, czyli dyskurs o dyskursie w językoznawstwie germanistycznym*, „Słowo. Studia Językoznawcze”, 1, s. 57–73.
- Spitzmüller J., *Wege zum Diskurs. Methodische und methodologische Überlegungen zur diskurslinguistischen Praxis. – Diskurslinguistik – Systemlinguistik. Theorien – Texte – Fallstudien*, Hrsg. R. Lipczuk, J. Schiewe, W. Westphal, D. Misiak, Hamburg.
- Spitzmüller J., Warnke I.H., 2011, *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*, Berlin–Boston.
- Stenschke O., 2002, „Einmal Text – Diskurs und zurück!” *Welches Interesse hat die diskursanalytische Forschung daran, Ordnung ins Dickicht der Textdefinition(en) zu*

- bringen? – Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Antworten auf eine Preisfrage, Hrsg. U. Fix, K. Adamzik, G. Antos, M. Klemm, Frankfurt/M.
- Warnke I., 2002, *Adieu Text / bienvenue Diskurs? Über Sinn und Zweck einer poststrukturalistischen Entgrenzung des Textbegriff. – Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Antworten auf eine Preisfrage*, U. Fix, K. Adamzik, G. Antos, M. Klemm, Frankfurt/M. (polski przekład: *Żegnaj tekście – witaj dyskursie? O sensie i celu poststrukturalistycznego uwolnienia pojęcia tekstu. – Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała, Wrocław 2009).
- Warnke I., 2008, *Text und Diskurslinguistik – Textlinguistik. – 15 Einführungen*, Hrsg. N. Janich, Tübingen.
- Warnke I. H., Spitzmüller J., 2008, *Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik – Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen. – Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, Hrsg. I.H. Warnke, J. Spitzmüller, Berlin–New York.
- Warnke, I. H., Spitzmüller J., 2009, *Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu. „tekst i dyskurs – text und diskurs”*, 2, s. 123–143.
- Wengeler M., 2010, *Linguistische Diskursgeschichte. Forschungsziele und zwei Beispiele. – Diskurslinguistik – Systemlinguistik. Theorien – Texte – Fallstudien*, Hrsg. R. Lipczuk, J. Schiewe, W. Westphal, D. Misiek, Hamburg.

*Between the ambiguity and precicion of the notion of ‘discourse’.
The place of text in the approaches to discourse in German Studies*

Despite the ambiguity of the term *discourse* in German studies on discourse, a tendency is visible to specify the term for the purposes of particular research studies. These issues are addressed in the opening sections of the article.

The article also discusses the relation between text and discourse, and reaches the conclusion stating that discourse linguistics is more than merely an extension of text linguistics, as both phenomena, i.e., *text* and *discourse* display a difference in quality.

A question is also raised about the place of text in various trends of research on discourse. Particular schools/research groups show diversity in terms of theoretical conceptions, research methods, as well as in relation to the reception of Foucault’s ideas. Texts are in them undoubtedly an element of continuing discourse in the sense of corpus, in discourse analysis itself, however, researchers frequently focus only on selected linguistic aspects, rarely relying on text linguistics tools.

The closing sections present a few suggestions within text-oriented discourse linguistics, which is understood here as a trend of the evolutionary character.

Keywords: *discourse, text, discourse linguistics, text linguistics.*